

լորդ է ըսել որ զորդ արտադրելու թրքական փորձեր անյաջող անցան: Իսկ ինչ որ կը շարունակուէր արտածուիլ Թուրքիայէն 1922էն վերջ՝ Պարսկաստանէն բերուած կամ Թուրքիոյ մէջ հաւաքուած հին օրերու արտադրութեանց մնացորդներն էին: Որովհետեւ հոն այլեւս հայ չկար, Թուրքիան չէր կրնար արտադրել Թուրքի պղինձն ու տպածոն, Բաբելդի ոսկեթել եւ նրբահիւս զորգերը, Կուտինայի յախճապակիները, Սերաստիոյ ընտիր բրդեայ զորգերը կամ մետաքսեայ զորգերը Կեսարիոյ, ուր դեռ մինչեւ վերջերը «արհեստներից առաջացած են կաշեզործութիւն, զորգագործութիւն... արտածում են... զորգեր, կապերտներ, եւն...»⁽⁸³⁾: Մարքոյ Բոլոյի օրերէն եւ անկէ յիշուած Կեսարիան եւ Սերաստիան կը շարունակէին իրենց զորգաշինութիւնը: Սերաստիան նոյնիսկ 1910ին իբ հայ քնակիչներուն ժրջան մատներով կ'արտադրէր «զորգեր, կապերտներ»⁽⁸⁴⁾, մինչեւ իսկ հեռաւոր Զէյթունի հայ կիները «պարապում են... զորգեր եւ կապերտներ»⁽⁸⁵⁾: Հիւսելով: Յանկարծ երբ 1915-18ի տեղահանութեան պատրուակով բոլոր թրքահայութիւնը բնաջինջ կ'ըլլայ, ատով ալ կը դադրի զորգի եւ կապերտի նման իրերու արտադրութիւնը տնտեսապէս հետզհետէ սնանկացող Նոր Թուրքիոյ մէջ:

Կ. Պոլսոյ մերձ Իզմիտի ծովածոցին մէջ դարէ մը ի վեր հաստատուած էր Սուլթանական Հերեքէի զորգի զործարանը, արքունի հաստատութիւն մը՝ որուն իբր վարիչ եւ իբր զործաւոր Հայոց խաղացած դերը շատ մեծ եղած էր: Մեր մէջ կան որ ինծմէ շատ աւելի ձեռնհաս են այդ հաստատութեան պատմութիւնը տալու: Ատիկա ըստ իս կարեւոր նպաստ մըն է հետզհետէ մոռցուող Թուրքիոյ մէջ հայ մշակոյթին պատմութեան: Ա. Սազըղեան կը գրէ. «Սվազի հայ վարպետ հիւսողներն են որ կոչուեցան, երբ վերջին դարուն՝ սուլթաններն ուզեցին հիմնել զորգի ճարտարարուեստ մը Հերեքէի մէջ՝ Իզմիտի ծոցին վրայ»:

«Քիւնէի «Ասիական Թիւրքիա» գրքին համեմատ, Սվազի քրիստոնեայ, այսինքն հայ, զործաւորներն են որ 1890ի առեւնները, ձեռնարկեցին նմանահանել Պարսկաստանի Խ. Խորասանի գեղեցիկ գորգերը եւ շատ լաւ յաջողեցան»:

«Նոյնպէս անցեալ դարու վերջերը եւ այս դարու սկիզբը՝ միշտ Հայերն են որ՝ Պանորմայի մէջ կ'արտադրէին հին Կէրօտէսներու այն նմանահանութիւնները որոնք հասկցողներու հիացման առարկայ կը դառնային»⁽⁸⁶⁾:

(83) Աշխարհադրութիւն Հայաստանի: Աւետիք Տէր Յակոբեան, 1914, Թիֆլիս, էջ 219:

(84) Անդ, էջ 221:

(85) Անդ, էջ 252:

(86) «Անահիտ», Ե տարի, թիւ 2-3 (սխալմամբ թիւ 3-4 տպուած), էջ 32: